

ZBA reis naar Amudat (Oeganda)

17 – 25 oktober 2019

Voorwoord.

Een schoenenfabrikant uit Europa stuurde twee van zijn beste marketingmensen en vertegenwoordigers naar het Afrikaanse continent om de mogelijkheden te onderzoeken om daar schoenen te verkopen. Na een paar dagen kwam de eerste terug van zijn reis en zijn advies aan de directeur luidde: "Vergeet het maar, daar is voor ons niets te verdienen, de mensen lopen daar niet eens op schoenen." Een dag later kwam de tweede vertegenwoordiger juichend binnen bij de directeur: "Dit is fantastisch, zo'n geweldige kans hebben we nog nooit gehad. We gaan het daar helemaal maken. Stelt u zich eens voor, miljoenen en miljoenen mensen en die hebben nog helemaal geen schoenen...."

Tsja....De één denkt in problemen en de ander in mogelijkheden.

1.0. Terugblik.

Voordat we verslag doen van de reis is het goed om te kijken naar de stand van zaken tijdens de afronding van het vorige project “Bees an Horticulture, Livelihoods in Amudat”. Dit project werd uitgevoerd in de periode 1 maart 2017 tot 30 november 2018. Onder 1.1 t/m 1.4 hebben we een aantal zaken uit het eindverslag genoteerd. Dit om de huidige stand van zaken beter te begrijpen.

Hoofddoel van het vorige project was vergroting en spreiding van inkomens door het houden van bijen en de productie van tuinbouw gewassen. Het eindresultaat was dat de inkomsten tijdens het project met 24% waren toegenomen.

1.1 Het houden van bijen.

Tijdens het project zijn 14 groepen gevormd met in totaal 280 personen.

- Zij hebben de beschikking gekregen over 480 KTB's (Kenya Topbar Hives) en hebben een training gehad van de firma Green and White om deze kasten zelf te produceren en de imkervaardigheden te vergroten. Dit is gebeurd middels een 5 daagse training aan 42 leden van de verschillende deelnemende groepen.

- De verhouding binnen de groepen was 70% man en 30 % vrouw.
- Voor de start van het project imkerde men voornamelijk met boomstamkasten (local hives). Aan het eind van het project had 43% van de deelnemers gemiddeld 18 KTB's. De overige 58% had gemiddeld tussen de 1 en 18 bijenkasten.
- De overgang naar de KTB is een stimulans geweest om het aantal kasten per huishouden uit te breiden. Van de 1786 bijenwoningen bestaat 21,2 % uit KTB's. De rest zijn nog local hives. Gemiddeld waren er dus 8 bijenwoningen per huishouden. In dit verslag zullen we de verschillen tussen beide bijenwoningen nog uitwerken (6.3.2.).
- Er is een opleiding verzorgd in het verwerken verpakken en het op de markt brengen van de honing. Veertien imkers zijn hiervoor naar Lira geweest. De firma WimRob heeft hierbij een rol gespeeld.
- Van alle woningen was 56 % bevolkt. Opvallend meer local hives dan KTB's. Het aantal afgezwermde volken door droogte lag hoger bij de local hives.
- Negen vrouwen die voorheen betrokken waren bij de besnijdenis van meisjes hebben een aparte opleiding gevolgd in elementaire vaardigheden voor het houden van bijen. Dit voor het verkrijgen van een nieuw bestaansmiddel.
- Door scholing en training is de gemiddelde honingproductie toegenomen. In twee belangrijke dracht periodes (momenten dat er o.a. nectar en stuifmeel gewonnen wordt tijdens bloeiperiodes) werd 3866 kg honing geoogst. Voor

de start van het project werd gemiddeld 32,6 kg per volk verkocht voor 2650 UGX. In de loop van het project kwam men tot een gemiddelde van 58,5 kg die verkocht werd voor 9150 UGX.

- Weinig huishoudens waren tevreden over de afzetmogelijkheden van de honing die overigens wel veel groter waren geworden.

1.2. Verbouw van gewassen.

- Van het verbouwen van elementaire voedingsmiddelen is men in het vorige project overgestapt naar het kweken van groenten en fruit . Dit was in het verleden niet mogelijk door de droge periodes, een gebrek aan kwalitatief goede productiemiddelen en vooral ook door gebrek aan kennis en vaardigheid.
- In het vorige project zijn 9 tuinbouw groepen gevormd met in totaal 221 leden. Aan deze groepen zijn zaden en andere middelen verstrekt en is training gegeven om beter te kunnen tuinieren.
- Om het hele jaar, dus ook in de droge periodes, te kunnen verbouwen zijn voetpomp en solarpompen geïntroduceerd door ZOA. In twee groepen is een systeem van druppelirrigatie aangelegd.

- Door de leverancier van de solarpompen, Solar Now, is een aftersales training verzorgd. De boeren zijn hierdoor in staat de pompen te onderhouden en zelf kleine reparaties uit te voeren.

- Daarnaast zijn een zestal tricycles aangeschaft om beter toegang tot de afzetmarkt te krijgen.

- Bij aanvang van het project hadden vier groepen geen enkele ervaring met land- en/of tuinbouw. Van huis uit zijn de bewoners van Amudat, de Pokot, een herdersvolk. De overige vijf groepen hadden slechts beperkte ervaring opgedaan met het verbouwen van aanvullende levensbehoeften op kleine schaal. Alle groepen zijn nu in staat om te verbouwen voor eigen behoefte en voor verkoop aan anderen.
- Het areaal wat gebruikt wordt voor tuinbouw is flink toegenomen van 18000 m² naar 48000 m². De gemiddelde oppervlakte van één huishouden nam toe van 81 naar 218 m².

- De resultaten van de groepen zijn opgevallen bij anderen. Tijdens het project hebben zich nog 12 groepen met 240 deelnemers gevormd en zijn gestart met de verbouw van groenten. Zij hebben de ondersteunde groepen bezocht en hulp gevraagd aan de technische staf van ZOA.
- Ongeveer de helft van de deelnemers van deze groepen heeft deelgenomen aan diverse veldexcursies en tentoonstellingen o.a. in Jinja en Moroto.

1.3. Evaluatie van het vorige project.

- Men heeft de ervaring opgedaan dat niet iedereen geschikt is om deel te nemen aan een bijenteelt- of tuinbouwgroep. Dit b.v. door lichamelijke gebreken, te weinig ervaring of simpelweg geen interesse. In de toekomst wil men meer mogelijkheden bieden om zelf te kiezen voor een onderneming en ondernemers te voorzien van startkapitaal.
- In alle hulp die geboden wordt zal altijd een eigen bijdrage gevraagd worden. Dit moet het project eigenaarschap bevorderen.
- Ook individueel werkende imkers kunnen heel goed presteren zonder lid te zijn van een groep. Ook zij kunnen in de toekomst rekenen op een bijdrage in bijenwoningen. Dit is afhankelijk van de mate waarin gepresteerd wordt.
- Een aantal tuinbouwers wil de productie verhogen door uitbreiding van de pompcapaciteit. Daarnaast willen bijenhouders zelf de honing verwerken omdat nu veel geld bij de tussenhandel terecht komt. Door gebrek aan geld zijn de plannen van beide groepen niet te realiseren. Er is ook geen bank waar men kan lenen. In de toekomst wil men hier op twee manieren aan tegemoet komen:
 1. Middels een zgn. "revolving fund". Dat is een fonds met een, voor een bijzonder doel, vastgelegde hoeveelheid kapitaal, een potje gelabeld geld. Een bijzonder kenmerk van zo'n fonds is dat het potje zichzelf deels moet aanvullen. De bestedingen van het geld moeten nl. zorgen voor de opbrengsten. Een verschil met een investeringsfonds is dat het expliciet een publiek belang moet dienen. Er is sprake van een rendement wat lager is dan door de markt gevraagd wordt.
 2. Er worden VSLA groepen gevormd waarbij men zelf een systeem van sparen en lenen creëert. Bij het verslag van het veldbezoek hierover verder in dit verslag meer uitleg (7.5.1.)
 3. Collectieve inkoop en verkoop zal worden bevorderd en beter worden georganiseerd. Eendracht maakt macht.
 4. Substantieel denken moet nog geleerd worden en vergt de nodige ondernemers training. Dit betekent ook dat men over in- en verkoopcijfers moet beschikken.

5. Er zijn groepen die kasten kunnen timmeren. ZOA gaat bekijken of men kan komen tot afname van productie middels een afnamecontract.
6. Er moet gezocht worden naar een hoger, toegevoegde waarde van de producten.

1.4. Aanbevelingen vanuit het vorige project.

- Het project is uitgevoerd door een kleine staf met diverse vaardigheden. Voor een succesvolle implementatie zou deze uitgebreid moeten worden met een drietal stafleden te weten:
 - specialist in de agricultuur;
 - deskundige op het gebied van bijenteelt;
 - deskundige op het gebied van micro ondernemingen.
- Trainingen worden verzorgd met behulp van een vakman of met behulp van een mentor. ZOA moet hiervoor gebruik maken van de private sector. Dit houdt in dat er vanaf het begin training gegeven wordt, er monitoring plaats vindt en hulp geboden wordt bij de afzet van de producten.
- Extra hulp zal ook gebruikt worden om de contacten tussen staf en boeren te vergroten
- Het project heeft een aantal succesvolle zaken opgeleverd die nuttig zijn bij andere projecten. De meest opvallende is het gebruik van de solarpomp die nu ook wordt toegepast in projecten die lopen in de West Nijl en Nwoya.

2.0. Het huidige project.

Het thans lopende project "Livelihood promotion and diversification in Amudat" is gestart op 1 januari 2019 en loopt tot december 2021.

Hoofddoel is het verbeteren van bestaande vormen van levensonderhoud en het verspreiden van economische activiteiten in nieuwe gebieden. In het district Amudat leeft nog steeds 80% van de bevolking onder de armoedegrens. Er wonen, volgens de laatste telling, ongeveer 105.000 mensen. Slechts 12% van de bevolking in Amudat is verzekerd van voldoende voedsel. Terwijl 91% van de kinderen in Oeganda naar de

Primary school gaat, wordt deze in Amudat door slechts 23,3% bezocht. Cijfers die aantonen dat er nog heel veel kan en moet veranderen.

2.1 Doelgroepen

Het project focust zich op twee doelgroepen:

- a. Deelname in twee lucratieve sectoren nl. het houden van bijen (bijenteelt) en de tuinbouwactiviteiten.
 - De Karomoja regio en met name Amudat zijn uitermate geschikt voor het houden van bijen. De honing is bovendien zeer geliefd en van hoge kwaliteit zeker wat betreft smaak, kleur en geur. Dit komt vooral door de vele aanwezige Acaciabomen. De bloesem levert o.a. de nectar voor de zgn. "White honey". De vraag naar honing in Oeganda is groter dan het binnenlandse aanbod. Veel wordt nog steeds geïmporteerd. Daarnaast vindt veel handel in Amudat plaats in het nabijgelegen Kenya. Hier wordt de honing extra gewaardeerd omdat men in Amudat (nog) nauwelijks werkt met chemische middelen en er dus sprake kan zijn van biologische honing. (Dit is overigens wel een punt van aandacht dat meegenomen dient te worden in het tuinbouwproject.) Bijenhouden kan dus in het bijzonder één van de beste bronnen van inkomsten zijn in Amudat. Dat geldt in zijn algemeenheid voor heel Oeganda.
 - Tegelijk is tuinbouw één van de snelst groeiende sectoren in Oeganda met vraag naar producten op de nationale en internationale markt. Die vraag geldt ook voor de producten uit Amudat.

ZOA wil deelnemers aan het bijenteelt- en het tuinbouwproject helpen met het verstrekken van kennis, materialen en het geven van toegang tot de markt. Beide onderdelen vragen veel werk. Als die arbeid gezamenlijk in een project gestopt moet worden kan dat soms wat demotiverend werken maar uiteindelijk wordt van de groepsleden verwacht dat ze hun eigen tuin en hun eigen bijenkasten krijgen. Dat kan dan ook omdat ze de middelen en kennis gebruiken die ze hebben opgedaan in het gezamenlijke project. Dat zelfstandig werken moet dan weer leiden tot een hogere productie en een beter inkomen.

- b. Zoals gezegd is niet iedereen geïnteresseerd in de twee bij a. genoemde onderdelen. Men kan b.v. niet in staat zijn om de arbeid te leveren die nodig is en daarnaast kan de interesse ontbreken. Zij kunnen deelnemen aan de zgn. IGA (Income Generating Activities) die wel geschikt zijn voor hun behoefte, interesse en situatie. Van hen wordt verwacht dat:
 - zij zich aansluiten bij een groep die getraind wordt in het kiezen van een geschikte onderneming
 - hun wensen kenbaar worden gemaakt aan de ZOA medewerkers zodat deze de meest kansrijke ondernemers plannen kunnen selecteren
 - de geschikte ondernemingsideeën van de winnende groepen zullen training krijgen b.v. in het fokken van geiten

- daarnaast zal er gezorgd worden voor startkapitaal. Gezamenlijk zullen groepsleden en ZOA medewerkers kijken hoe benodigde zaken ingekocht moeten worden om de onderneming te starten.

Dit jaar zal ook nadrukkelijk worden gekeken naar ondernemers die geholpen moeten worden bij de marketing van hun producten. Dit kan door

- gezamenlijk als groep te opereren
- beter toegang te krijgen tot financiële dienstverlening
- het verder verbeteren van financiële- en ondernemersvaardigheden
- in contact brengen met een aantrekkelijke en winstgevende afzetgebied.

2.2. Deelnemers

Het project gaat door met het bieden van hulp aan diverse specifieke deelnemers van huidige en in het verleden gestarte projecten te weten:

- a. 14 groepen bijenhouders van elk 20 leden
- b. 9 tuinbouwgroepen met elk ook 20 deelnemers.

Daarnaast kent het project ook nieuwe deelnemers:

- a. 14 groepen bijenhouders van elk 20 leden
- b. 15 tuinbouwgroepen ook van 20 leden per groep
- c. 100 deelnemers aan het IGA project (zie 2.1.a) Bij deze deelnemers zijn 10 vrouwen die in het verleden meisjes besneden en 20 leden uit een groep voor gehandicapten (Umbrella Association) die middels een ZOA project meedoen in het reguliere onderwijs.

Als we uitgaan van een gemiddeld huishouden van 6,8 personen bereiken we met dit project 7752 personen (1140 x 6,8).

3.0. Veldbezoek 17-25 oktober 2019

Ruim van te voren hebben we een keurig uitgewerkt programma voor de komende week ontvangen vanuit Amudat. Tot in kleine details is aan heel veel zaken gedacht zoals het regelen van vervoer, verzorging van de maaltijden, slaapgelegenheid en uiteraard afspraken in het veld.

4.0 Vrijdag 18 oktober

Vrijdagochtend 17 oktober zijn we om klokslag 7.00 uur op het vliegveld van Kajjansi, het vliegveldje van waaruit de MAF (Mission Aviation Fellowship) in Oeganda vliegt. Het is een christelijke zendingsorganisatie met als belangrijkste doelstelling om luchttransport te bieden voor zendingsactiviteiten in moeilijk bereikbare gebieden. Het is volgens eigen zeggen de grootste

onafhankelijke non-profit luchtvaartmaatschappij. De slogan van de MAF is: "Vliegen voor levens".

Die ochtend wordt er niet veel gevlogen. Vanuit de ZOA compound in Amudat geeft men telefonisch door dat er telkens zware buien voorbij trekken en dat er aanzienlijk water op een doorweekte landingsbaan ligt. Bovendien zijn de toppen van Mount Kadam niet te zien. De piloot kan alleen afgaan op deze waarnemingen.

In Amudat is zelfs geen weersstation. Dat betekent wachten op betere berichten. De lange zit wordt enigszins gebroken door het feit dat we in de loop van de ochtend nog een weekopening mee kunnen maken van het in het gebouw aanwezige personeel. Indrukwekkend voor ons als, doorgaans nuchtere, Nederlanders, om jonge mensen zo bezig te zien met hun geloof.

Rond het middaguur geeft men vanuit Amudat aan dat de vooruitzichten iets beter worden. De piloot zegt dat hij om 13.30 uur een poging wil wagen maar dan wel meer brandstof moet meenemen om eventueel af te wachten en uit te wijken. Dat betekent wel dat niet alle passagiers mee kunnen. De twee ZOA dames, Annelot en Marianne, en Karel en Jenine blijven achter. Na vijf kwartier vliegen zien we een baan vol plassen onder ons. Na heel lang rondvliegen, in de hoop dat de baan beter wordt en een doorstart, besluit de piloot naar Moroto te vliegen ongeveer 80

km. noordelijker. De airstrip hier blijkt aanmerkelijk beter te zijn. Na uren wachten op de chauffeurs die ons vanuit Amudat moeten ophalen, begint het laatste stuk van de reis. Na een lekke band en een spannende oversteek door een over de weg stromende rivier komen we in het donker aan. Het mooi opgestelde veldprogramma van de eerste dag is letterlijk en figuurlijk in het water gevallen. De weersomstandigheden zullen er de hele week voor zorgen dat het programma in zijn geheel moet worden bijgesteld. Deze regenval in deze tijd van het jaar is opmerkelijk en wordt toegeschreven aan de klimaatverandering die wereldwijd plaats vindt. Na de regentijd die normaal vier maanden duurt (April tot Juli) komt normaal een extreem droge periode. Jammer van het vele voorbereidende werk dat men hiervoor heeft gehad.

5.0. Zaterdag 19 oktober

5.1 Bezoek aan de veemarkt

In de ochtend brengen we een bezoek aan het dorp Amudat met speciale aandacht voor de veemarkt die elke week op deze dag wordt gehouden. Hiervoor is buiten het dorp een ruimte ingericht met veel hekken waartussen het vee kan worden gehouden. Toch loopt het merendeel van de koeien en een enkele dromedaris vrij rond, driftig bijeengehouden door veelal jonge jongens, die met hun herdersstokken de dieren bij elkaar houden. Met een stapel bankbiljetten in de hand wordt contant zaken gedaan en komt de nieuwe aankoop vaak via een speciaal aangelegde zandheuvel in de vrachtauto's die van heinde en ver komen. Iets verderop is een andere markt voor schapen en geiten waar de leeftijd van de herdersjongens aanmerkelijk lager ligt. Niet vreemd dat deze bedrijvigheid juist hier plaats vindt. De Pokot is een herdersvolk en het bezit van vee geeft status en (nog steeds) de mogelijkheid om een vrouw te kopen. Veel herders nemen op deze dag hun vrouw en kinderen mee naar de markt om inkopen te doen. Het gevolg is dat we overal in het dorp handel zien ontstaan uiteenlopend van de verkoop van kleding tot het verkopen van (ter plaatse) klaar gemaakt voedsel. Verschillende jonge mannen, voormalige raiders/ krijgers hebben inmiddels de beschikking over een lichte motorfiets waar taxidiensten mee worden verzorgd. Voor enkele jaren terug waren deze economische activiteiten niet of nauwelijks aanwezig. Was dit laatste wel het geval, dan waren het vaak handelaren uit Kenya die Amudat als nieuw afzetgebied hadden ontdekt. Dit alles na de ontwapening van de Pokot door het regeringsleger van Oeganda in 2007/2008. Gesteld kan worden dat er in de tien jaar van vrede, die daarna in dit gebied heerst, er op economisch gebied toch al heel veel gebeurd is. ZOA heeft hier met vorige programma's veel toe bijgedragen. Ook met het huidige (ZBA) programma wordt hier nog steeds op ingezet. Daarover later nog meer.

5.2. Thuisbasis ZOA Amudat

Na het bezoek aan de markt worden we in het ZOA gebouw hartelijk welkom geheten door teamleider Martin Etolu. Het ZOA team in Amudat is de laatste jaren van 45 medewerkers teruggebracht naar 15 personen. De verwachting is dat dit de komende tijd weer zal stijgen mede dankzij de toezegging van Pharus om de komende jaren drie miljoen beschikbaar te stellen met name voor onderwijs. Doelstelling is om binnen vijf jaar alle kinderen naar school te laten gaan. Door het Amudat team wordt een goede vooruitgang op agrarisch gebied in de breedste zin geconstateerd. Er heeft een andere “mindsetting” plaats gevonden in dit gebied. Men ziet voormalig “warriors” nu landbouwer worden. Het wordt als een zegen van God gezien. We spreken het weekprogramma door dat zoals gezegd de nodige wijzigingen heeft ondergaan.

Tijdens ons bezoek zorgt de kok elke morgen voor ons ontbijt en 's avonds voor een heerlijke maaltijd. Voor onderweg gaat er steevast een stapel pannenkoeken mee. Hoe krijgt ze het voor elkaar met de primitieve middelen die haar ter beschikking staan?

5.3. Veldbezoek 1

We gaan op bezoek bij twee tuinbouwprojecten. Het eerste bezoek is in Nabokotom één van de twee velden is van de groep van Peter, inmiddels bekend van zijn suikerrietplantage. Een tweede groep is op een aangrenzend perceel een eigen tuin

gestart. Om lid te worden van een groep die altijd uit ongeveer 20 mensen bestaat, mag er geen ander gezinslid ook groepslid zijn. Dit betekent dat elk lid van de groep een volledig huishouden vertegenwoordigt waaraan de opbrengst ten goede komt. Helaas is het ontginnen van de percelen nog hoofdzakelijk het werk van de vrouwen. Toch ziet men steeds meer dat dit traditionele rolpatroon doorbroken wordt. Terwijl we volop gelegenheid krijgen om de diverse gewassen te bekijken wordt de irrigatie pomp aangesloten.

Ondertussen kauwen we wat op stukken suikerriet waarbij ons opvalt dat de inheemse bevolking met de tanden de bast verwijderd terwijl ons dat niet lukt. We bekijken ook de tricycle die deze groep ter beschikking is gesteld om producten naar de markt te vervoeren. Het voertuig bewijst daarvoor zeker zijn nut voor de groep en verbetert daarnaast de sociale contacten omdat anderen er ook gebruik van willen maken.

Helaas is er inmiddels een en ander op te merken over de technische staat. Men geeft aan geen tijd te hebben voor reparatie aan o.a. spiegel en achterlichten. Voor ons een aanwijzing dat er hier werk beschikbaar is en dat het begrip “eigenaarschap” nog niet geheel eigen is gemaakt. Verbetering van dat laatste is ook één van speerpunten van het huidige programma. Aan het eind van het bezoek aan de tuin laat Peter zijn nieuwe, in aanbouw zijnde huis zien. Met golfplaten! Op de vraag wat hij gaat doen met het geld wat hij eventueel over zou kunnen houden van zijn tuinbouwactiviteiten geeft hij

aan dat hij daar koeien voor gaat kopen. Herders blijven herders en vee is de enige manier om status te verkrijgen.....

5.4. Veldonderzoek

Op de tuin in Nabokotom ontmoeten we ook Aart den Breejen en Ronald Simiyu. Aart is in dienst van Practica (zie terwijl Ronald voor Tear heeft gewerkt. Nu is hij akkerbouwer en verbouwt op 20 hectare ondergelopen land (“wetlands”) rijst. Afgelopen weken hebben zij op ZBA verzoek gekeken wat de mogelijkheden zijn voor het gebruik van solarpompen voor de irrigatie van de landen aan weerszijde van de rivier. Zij hebben, met de hand, gaten tot zeven meter geboord en vervolgens gekeken of hier water uit opgepompt kan worden. Op het veld van Peter is zo’n proefgat. Deze geeft water maar de solarpomp werkt vanwege de bewolking niet voldoende om de lichte sproei-installatie te laten functioneren. De vraag is tevens of het water aanwezig is door de overvloedige regenval in deze week, waardoor ook de normaal droogstaande rivier vol water staat, of dat het ook werkelijk grondwater is dat ook in droge tijden aanwezig is in de bodem. Ook is de put nog niet schoon en hoopt men dat deze beter wordt. In de bodem is veel klei aangetroffen wat het boren niet eenvoudiger maakt en ook minder water kan bevatten dan zandgrond. Ook de pomp is niet meer in goede staat en heeft een slechte afsluiter. We spreken af dat we in het tweede gedeelte van de middag een andere boorput zullen bezoeken in Kayangareng.

5.5. Veldbezoek 2

Aan het eind van de middag zijn we naar de tuin in Kanyangareng gebracht aan de andere kant van het dorp Amudat. Ook deze tuinen liggen langs de rivier. De door Practica meegebrachte sproeiarm zou hier nu wel goed werken. Ondanks het feit dat er geen twee maar drie zonnepanelen aanwezig zijn laat ook hier de zon ons in de steek. We hebben de installatie even in werking gezien. Aangesloten op een voetpomp (die door de vrouwen gehaald moest worden...) bleek de druk al snel te hoog en werd de arm te ver omhoog gedrukt. Aangezien deze lichte sproeiarm nog in ontwikkeling is moet dit zeker gezien worden als een punt voor verbetering. Deze tuin, voorzien van een druppelinstallatie zag er fantastisch mooi uit en is in een jaar tijd enorm vooruitgegaan. We zagen tomaten, uien, groene peper, aubergines (waar men overigens te veel van had aangeplant zodat niet alles verkocht kon worden) water meloenen, kool, sukuma wiki (betekent in het Swahili 'duw de week verder'). Als er

verder niet veel meer te eten valt kan dit je nog helpen. Soort boerenkoolplant waarvan ook alleen het blad wordt gegeten. Wordt onderaan de steel beginnend, geplukt) en okra (zie afb.) Dat is een eenjarige plant waarvan de jonge bladeren, maar vooral de jonge, onrijpe vruchten worden gebruikt als groente.

Ook hier constateren we dat de solar pompen erg onderhoudsgevoelig zijn. Een eenvoudige slangenklem is niet aanwezig of voorradig zodat slangen met stukken textiel aan de pomp worden gebonden. Vanavond zal Practica de bevindingen van de afgelopen week met ons doorspreken.

5.6. filmteam

De eerste dagen van het bezoek is er een filmteam met ons opgetrokken. Regisseur Henk-Jan van Maanen en cameraman Dustin Veneman van "Living Image" werden begeleid door twee ZOA medewerkers t.w Annelot Hekman (Donor Relations Officer) en Marianne Sijtsma (Communicatie medewerker en fotograaf) De opzet is om een korte film te maken van de ZBA groep, een algemene promotie film voor ZOA en een HR film. Om hun werk goed te kunnen doen werd medewerking van de groep gevraagd. Dit betekende dat af en toe pas op de plaats gemaakt moest worden en, om zo goed mogelijk zonder hoofddeksel in beeld te komen, leverde dit de nodige verbrande hoofden op.

5.7. Practica onderzoek

Practica is een stichting, zonder winstoogmerk, die o.a. adviseert bij allerlei water- en sanitatieprojecten in ontwikkelingslanden. Zij hebben de kennis en de middelen om laagdrempelig en met eenvoudige middelen irrigatieprojecten te verwezenlijken. Als zodanig zijn zij gevraagd een advies uit te brengen over de mogelijkheden om met behulp van solarpompen de velden van de tuinbouwprojecten te irrigeren. In de week voorafgaand aan ons bezoek is hiervoor veldonderzoek gedaan.

Vooruitlopend op een rapport dat nog door Practica geschreven gaat worden hierna alvast een neerslag van de bevindingen die aan ons werden gepresenteerd.

5.7.1. Technische kanttekeningen

- er is water in de ondergrond aanwezig dat bereikbaar is voor de pompen (met een maximale oppompcapaciteit van 5 tot 7 meter)
- er zijn plaatsen waar een benzine of dieselpomp een toevoeging zouden zijn. De meeste mensen hier prefereren echter een pedal- of solar pomp boven deze brandstofpompen)
- er is technische ondersteuning nodig
- een druppelsysteem moet goed onderhouden worden en is "gevoelig" voor b.v. knaag door ratten en verstoppingen.

5.7.2. Kennis van de tuinbouw technieken

- de mensen hebben de basistechnieken van de tuinbouw onder de knie zoals b.v. plantafstanden
- er is veel vruchtbaar land aanwezig
- voor de producten kan een goede prijs gebeurd worden zeker ook in vergelijking met de rest van Oeganda
- de tricycles zijn een goed hulpmiddelen bij het op de markt brengen van de producten.
-

5.7.3. Sociaal- economische aspecten

- de samenstelling van de groepen werkt goed; er zijn goede groepsstructuren
- de groepen hebben allemaal hun eigen regels; goed is het dat hierdoor b.v. zo veel mogelijk huishoudens kunnen profiteren
- dure investeringen kunnen initiatief bij anderen blokkeren
- huren van land is niet verstandig; suikerriet haal je b.v. niet zo maar weg
- veel moet nog door de vrouwen worden gedaan; emancipatie is nog ver weg

- de spaarsystemen (daarover later meer) zijn een mooie toevoeging aan de projecten; je kunt kapitaal voor je bedrijf genereren en sparen voor slechtere tijden
- sparen geeft bovendien groepscohesie
- de groep leert met elkaar, met als doel uiteindelijk individueel aan de slag te gaan op een eigen stuk grond; wat ook de opzet is binnen het ZOA project.

5.7.4. Afzetgebieden

- er zijn verschillende goede markten aanwezig tot in Kenya toe
- door de schaarste van de produkten liggen de prijzen hoog
- de tricycles zijn, zoals gezegd, belangrijk voor het vervoer naar de markt.

Het onderhoud is echter een grote zorg en dus een belangrijk aandachtspunt. Er moet betere en meer zorg besteed worden aan de (gekreten) materialen. Men moet leren dat regulier onderhoud belangrijk is. Reserveert men wel voor vervanging over b.v. vijf jaar? Het begrip afschrijving moet nog worden bijgebracht. Ook hier is eigenaarschap een sleutelwoord. Later zullen we dit ook bij de scholen zien. Onderhoud zou door de groep moeten worden opgepakt. In het thans lopende ZBA project is het de bedoeling dat mensen uit vorige, geslaagde projecten, leiding gaan geven en als rolmodel gaan dienen.

5.7.5. Schooltuinen

- Bij de scholen worden schooltuinen aangelegd. Er zijn veel problemen met geiten die in de droge tijd de oogst komen op eten. De tuinen zouden moeten voorzien van een omheining.

5.7.6. Aanbevelingen

- Lokaal mensen trainen om putten te slaan. Hiervoor zou een bedrijf opgericht kunnen worden.
- Mensen trainen om (met stroomstootjes) de ondergrond te onderzoeken voordat een put wordt geboord.
- Meer zanddammen aanleggen om in droge tijden water op te kunnen pompen.
- De pedalpomp ("moneymaker") blijft een belangrijk hulpmiddel.
- Hoe gaan de solarpompen gefinancierd worden. Wat heeft prioriteit? Voor één tricycle koop je 17 solarpompen.....
- Er bestaan pompen met een betaalkaartensysteem.
- Reparatiemogelijkheden moeten op plaatselijk niveau beschikbaar zijn.

- De verschillende tuinbouwgroepen moeten overleggen wat er verbouwd gaat worden. Niet allemaal hetzelfde. Samen ook de prijzen bepalen.
- Cofinanciering alleen op basis van 40% eigen geld en liefst meer.
- Nog meer focussen op de noodzaak van investeren in het bedrijf. Dat moet aangeleerd worden op de scholen (schooltuin). Nu is het alleen maar “geld verdienen” in de tuin.
- Buiten de schooltuinen om alles heel zakelijk houden.

6.0. Zondag 20 oktober

6.1. Ontmoeting

Na het ontbijt op de compound vertrekken we naar Jumbe voor de kerkdienst die we daar willen bijwonen. Het zal een gezamenlijke kerkdienst van verschillende denominaties van de Church of Uganda zijn. We zijn om 9.45 uur aanwezig maar uiteindelijk, na veel gesleep met banken en stoelen begint de dienst om twaalf uur.

Om de tijd te doden gaan we op bezoek bij een familie die in een traditionele hut dicht bij het (nieuwe) kerkgebouw woont. De, nog jonge, moeder heeft 8 kinderen en het is zichtbaar dat een volgende spruit zich zal aandienen. Ze zijn weggetrokken vanuit hun vorige woonplaats omdat daar veel problemen met alcohol waren. De moeder dronk er meer dan haar echtgenoot. De man had daar wat bananen struiken maar is hier herder. Op de vraag hoeveel dieren hij heeft krijgen we als antwoord: Vijf”. Volgens de tolk zal nooit het juiste aantal dieren genoemd worden, net als men dat ook niet van het aantal kinderen doet. De kinderen uit dit gezin gaan niet naar school. Vanavond gaat vader de jongens ze bezoeken en het vee controleren. Hij wil dat zijn dochters het eerst trouwen want dan heeft hij vee voor

de bruidschat van de jongens. Bruiden kosten ongeveer 20 koeien. In de praktijk worden huwelijken vaak binnen de families geregeld om grip te houden op het aantal koeien van de bruidschat.

De man was tot voor tien jaar terug nog “raider” maar is blij dat hij dit niet meer is. Hij heeft veel familie verloren in de strijd. Wegen naar het dorp waren er niet en de paden die er waren werden “tactisch” aangelegd om een eventuele vijand te zien naderen. Men kon dan als het nodig was tijdig vluchten. Hij zou heel graag (vee)handelaar worden is zijn antwoord op de vraag wat zijn toekomstverwachting is. Nu is eigenlijk de enige taak van de mannen om bescherming aan het gezin te bieden.

Op de vraag of hij bijen zou willen houden is het antwoord dat dit dichterbij de rivier zou moeten. Hij kent de local hives en weet dat honing goed verkocht kan worden in Kenya.

6.2. Kerkdienst

Tot voor tien jaar geleden waren de meeste mensen in deze streek geen christen. Ze geloofden in de natuur. Zon, maan, wind en natuurverschijnselen gaven richting aan hun bestaan. Zo wordt er geen vis gegeten. Toen er een aantal jaar geleden vis meekwam met de rivier zag men dit als een zeer slecht voorteken. Nu komen grote groepen mensen, soms van ver, om de dienst te bezoeken. Er zijn ook opvallend veel kinderen aanwezig. Buiten de kerk is een groep vrouwen bezig met het bereiden van een warme maaltijd die na de dienst gezamenlijk genuttigd zal worden.

We worden hartelijk welkom geheten en Gerrit mag de mensen namens ons welkom heten. Hij geeft aan dat wij allen ons verbonden mogen weten met de kerk in Nederland. We zijn gekomen om te helpen maar jullie moeten vooral voor elkaar zorgen. “Deelt elkanders lasten”, is een Bijbelse opdracht. Ook Martin mag namens ZOA het woord nemen. Hij voert een warm pleidooi om toch vooral de kinderen naar school te laten gaan. God wil dat de kinderen leren, ook van Hem. Dat is zelfs een hemelse opdracht. Tussendoor worden liederen gezongen, met eindeloze refreinen en diverse voorzangers, die pas eindigen als de voorganger het genoeg vindt. Verschillende predikanten verzorgen gedeeltes van de liturgie. Er zal deze ochtend gepreekt worden uit 1 Timotheüs 5. Voordat we vertrekken zingen we nog, “op hoge toon”, twee Nederlandse liederen.

6.3. Bijenteeltproject

Vanuit de kerk is het een paar kilometer lopen naar de locatie waar de bijenwoningen zich bevinden van een groep van 20 bijenhouders. Zij hebben, als groep, de beschikking gekregen over divers imkersmateriaal t.w. beschermende kleding,

bijenborstels, emmers e.d. Dit materiaal mag door alle groepsleden gebruikt worden. Elk groepslid heeft zelf een local hive gemaakt waar men maar wat trots op is. Doel is om hiermee het “eigenaarschap” te vergroten. Er zijn er tot op heden slechts twee bevolkt. Om zwermen te lokken zal er toch iets meer bijenwas aangebracht moeten worden in de hives. We geven aan dat het beslist noodzakelijk is, zeker bij een startende groep, dit om succes ervaringen op te doen. Men heeft er bewust voor

gekozen om niet direct op te schalen naar de KTB. Eerst wil men de deelnemers de basistechnieken aanleren voor daarop over te schakelen en bovendien kunnen KTB's hier (nog) niet gemaakt worden en local hives wel. ZOA stelt hier alleen de kennis beschikbaar. Opvallend is dat alle deelnemers die aanwezig zijn mannen zijn. Aangegeven wordt dat zij de kennis aan de vrouwen zullen overdragen. Als er geen werk is op de akkers dan richt men zich hier vooral op de bijenteelt.

6.3.1. Bijenteelt in ontwikkelingslanden

Heel vaak wordt mij de vraag gesteld waarom nu juist de bijenteelt geschikt is om op te nemen in de projecten van de ZBA. Wellicht kan ik dit duidelijk maken met het volgende:

- Bijenteelt is een arbeidsintensieve bezigheid. Voor de diverse activiteiten kunnen veel werkrachten ingeschakeld worden. Naast de verzorging van de bijenvolken moeten kasten en (eventueel) raampjes geproduceerd worden en moeten producten geoogst, verwerkt, getransporteerd en verhandeld worden.
- Door de bijenteelt komt voedsel beschikbaar dat anders verloren zou gaan
- Bijenteelt is uitvoerbaar zonder kostbare- en ingewikkelde apparatuur.
- Bijenteelt kan daardoor individueel of door coöperaties op het platteland met een beperkt kapitaal en met minimale afhankelijkheid van buitenlandse technologie worden ondernomen. Ontwikkelingshulp op dit gebied bestaat in feite uit het overdragen van ervaring en kennis.
- Honing en was zijn producten die goed te bewaren zijn en op de (in de allereerste plaats) lokale markt verkocht kunnen worden.
- Bijenteelt is meestal in te passen in het cultuurpatroon.
- Bijenteelt heeft alleen positieve ecologische gevolgen. De honingbij verhoogt in aanzienlijke mate de opbrengst en kwaliteit van een aantal land- en tuinbouwproducten door haar bestuivingsactiviteit en is daarom een onmisbare schakel in de voedselketen. Er wordt dus ook een bijdrage geleverd aan de tuinbouwactiviteiten.
- De honingbij concurreert niet met enig ander voor de landbouw belangrijk dier voor wat betreft voedselbronnen. Honing en was kunnen geproduceerd worden in gebieden die landbouwkundig van weinig belang zijn.
- Het jaarinkomen van duizenden kleine boeren in Afrika (maar ook in Azië en Zuid- Amerika) kan worden verdubbeld of verdrievoudigd door het houden van een klein aantal bijenvolken. (bron: LU Wageningen)
- De honingbij kan zelfs ingezet worden om de landbouwgronden te verdedigen tegen olifanten. Dit is b.v. gebeurd in eerdere projecten in Nwoya.
- Een boer hoeft geen landeigenaar te zijn om door het houden van bijen (als neven- of hoofdbedrijf) een goed betaald product te verkrijgen.

6.3.2. Huisvesting van de bijen in het project.

In het voorgaande hebben we al kennism gemaakt met de namen van enkele types bijenwoningen. Wellicht dat dit enige uitleg verdient. In Amudat is sprake van twee soorten behuizing nl. de local beehive en de KTB (Kenya Top Bar hive).

6.3.2.1. De local beehive.

Voordelen:

- Is goedkoop;
- Kan veelal zelf gemaakt worden met behulp van plaatselijk aanwezige materialen en kennis. Vaak is dit een uitgehold stuk boomstam of een gevlochten koker.
- Als bijproduct kan er veel propolis (kithars) gewonnen worden. Dit als extra bron van inkomsten.

Nadelen:

- Het volk kan niet worden geïnspecteerd.
- Het zwermen is moeilijk te voorkomen.
- Een nieuwe koningin geven is praktisch onmogelijk.
- De ramen met broed kunnen niet gescheiden worden van de ramen met honing wat de kwaliteit van dit laatste niet ten goede komt.
- De honingopbrengst is ten

hoogste 6 tot 10 kilo per jaar. Dit plaatst dan ook vraagtekens bij de hoeveelheden die men zegt te oogsten.

- De levensduur van deze woningen is beperkt.

6.3.2.2. De Kenya Topbar Hive (KTB)

Voordelen:

- Kan zelf gemaakt worden. Materiaal is echter vaak niet aanwezig en men moet opgeleid worden.
- Kan eenvoudig worden nagekeken en worden gecontroleerd op zwermgedrag.
- De kwaliteit van honing kan worden gecontroleerd (Alleen bij afgesloten cellen is het suikergehalte voldoende om te oogsten).
- Een opbrengst van 20 tot 40 kilo per jaar is mogelijk.
- De levensduur, afhankelijk van de gebruikte houtsoort, is ongeveer 10 jaar.

Nadelen:

- KTB's zijn duurder dan local hives

- Het is moeilijk voor, kleinschalig ingestelde, boeren om een economisch rendabel aantal van ongeveer 10 kasten bij elkaar te krijgen.
- Roofdieren en andere insecten kunnen gemakkelijk toegang tot de kast krijgen. Dit is vorig jaar gebeurd binnen het project toen op verschillende plaatsen de honingdas toesloeg.

Kasten zoals wij gebruiken in o.a. Europa zijn voor een ontwikkelingsland als Oeganda veel te duur in aanschaf en vereisen nog meer imkerteknieken.

6.4. Tuinbouwproject

Op de terugweg naar de kerk komen we op een, keurig onderhouden en aangelegde, akker. Ook hier zijn 20 mensen uit Ngongosowon een tuinbouwproject gestart. De groep draait mee in het nieuw gestarte project. Het perceel ligt dicht aan de rivier die inmiddels weer bijna drooggevallen is. Het laatste water wordt door een aantal mannen gebruikt voor een intensieve wasbeurt. Hier is een zanddam aangelegd, een stenen dam waarvoor zich een grote hoeveelheid zand, dat door het water is aangevoerd, heeft afgezet. Deze hoeveelheid zand heeft veel meer capaciteit om het water vast te

houden dan het omliggende land. Met een voetpomp zou het water ook in droge tijden opgepompt kunnen worden maar de pomp is defect. Jammer want op de akkers ligt een uitgebreid slangen stelsel. Men geeft aan dat men graag een nieuwe “moneymaker” wil. Nu wordt het water weer met jerrycans aangevoerd. Ook hier blijkt dat er behoefte is aan reparatie mogelijkheden. De groenten worden vooral op de markt in Kenya afgezet. Daarvoor moet men nu een tricycle huren wat

erg duur is. Het liefst zou de groep er zelf over beschikken. Vroeger werd hier vooral mais voor eigen gebruik verbouwd. Nu, met de verkoop van de producten, kan men van de opbrengst kookolie en andere basisbehoeften kopen. Mensen uit de omgeving zijn nu al jaloers op de resultaten en willen lid worden. Dat kan niet (de groep blijft uit 20 personen bestaan) dus zal men zelf een nieuwe groep moeten vormen. Omdat men een eigen bijdrage voor boeken e.d. moet leveren gaan de meeste kinderen niet naar school. We begrijpen nu ook het pleidooi van Martin vanmorgen in de kerk beter. Op de vraag of er ook gestolen wordt uit de tuin geeft men aan dat dit door sociale controle snel ontdekt zal worden en dat de dader een pak slaag niet zal ontlopen.

7.0. Maandag 21 oktober

7.1. Weekopening

Op de ZOA compound begint men de werkweek gezamenlijk met een bijeenkomst waar men om beurten voorgaat. Wij mogen daarbij aanwezig zijn na ons ontbijt. Martin heeft deze week de beurt en heeft veel werk gemaakt van zijn bijbel studie. Hij opent met het lezen van Genesis 4, het verhaal van Kaïn en Abel. Beide maken een keuze hoe ze God willen dienen; een goede en een slechte keuze. God kan en wil alleen gediend worden uit liefde voor Hem. Kaïn ontbreekt het aan die liefde. Tal van Bijbelteksten worden aangehaald om duidelijk te maken wat de liefde voor God voor ons inhoudt. Mooie voorbeelden zijn 1 Johannes 4 vers 21: "Wie God liefheeft, moet ook de ander liefhebben" en Kolossenzen 3 vers 23: "Wat u ook doet, doet het van harte, alsof het voor de Heer is en niet voor de mensen." De bijeenkomst wordt afgesloten met een kringgebed. Heel indrukwekkend dat men zo elke week met elkaar begint.

7.2. Karita

Vandaag gaan we naar de plaats Karita helemaal in het zuiden van het district. Martin geeft aan dat door de onverwachts grote hoeveelheid regen veel van de tweede oogst dreigt weg te spoelen in dit gebied. Anderen hebben niets aangeplant of gezaaid omdat men niet rekende op regen. Het weer is steeds onvoorspelbaarder de laatste jaren en alles vindt in extremen plaats. Het zou kunnen duiden op een klimaatsverandering. De rit naar Karita is ongeveer 80 kilometer en omdat de weg redelijk goed is duurt deze een kleine twee uur.

7.3. Ondernemers

In de plaats bezoeken we een aantal kleine ondernemers. Dit als voorbeelden van reeds geslaagde deelnemers uit vorige projecten.

We bezoeken eerst twee dames die al 7 maanden een zakelijk partnerschap hebben en zich vooral bezig houden met het aanbrengen van hair extensions. Gemiddeld worden er 6 per dag aangebracht variërend van ong. 5 tot 10 euro per stuk. Opvallend is dat de bedragen in Keniaans geld genoemd worden. Mooi haar geeft status en vooral bij bruiloften wordt er veel aan het haar gedaan. De vrouwen bedanken voor de hulp die ze hebben ontvangen om dit te kunnen realiseren. Ze hebben een cursus van 6 maanden gevolgd in Nakapiripirit. In deze kapperszaak worden anderen nu opgeleid vooral in praktische zaken zoals b.v. klantvriendelijkheid. ZOA richt zich de komende tijd meer op deze vorm van onderwijs in de praktijk dan in het sturen naar scholen. De beide

dames in ons gezelschap hebben gelijk gebruik gemaakt van de mogelijkheid om een extension te laten aanbrengen.

Een tweede voorbeeld van “good practice” zien we aan de overkant van de straat. Een mevrouw herstelt op haar trapnaaimachine de boord van een jas. Zij geeft aan gemiddeld twintig klanten per dag te ontvangen voor een dergelijk klusje. Ze is getraind in het eerste ZBA traject. Haar werk bestaat voor het grootste gedeelte uit reparaties. Daarnaast maakt ze ook nieuwe rokjes in allerlei maten. Voordat ze naaister werd verkocht ze groenten. Voorheen had ze een andere naaimachine maar dankzij de spaargroep waar ze deel van uitmaakt heeft ze geld kunnen lenen om een echte “Singer” te kopen. “Een veel betere dan de vorige”.

Iets verder op in de straat bezoeken we een werkplaats voor motoren. Hier werken drie jongens permanent. Ze hebben een technische opleiding van zes maanden gehad in Nakapiripiriet. Ze kopen de motoren tweede hands in Kenya. Er is veel belangstelling van andere jongeren voor wat ze hier doen. Dat hoeft niet gezegd te worden want dat is te zien aan de vele vnl. jongens die hier bij elkaar zijn. In de praktijk nemen ze ook leerjongens aan. Het plakken van een band kost 3000 USG wat neerkomt op bijna 1 euro. Heel knap wat ze hier, zonder al te veel hulpmiddelen, allemaal kunnen.

Gezien de gedrevenheid die van alle drie de ondernemers uitgaat zijn we ervan overtuigd dat zij het gaan redden en hun zaken zeker nog kunnen en gaan uitbreiden. Het “eigenaarschap” dat we zo graag willen zien is hier zeker aanwezig. Daarnaast zijn het prima werkplekken om in de praktijk ervaring op te doen.

7.4. Imkergroep Kaishom

Net naast een “doorgaande weg” staat een klein overdekt optrekje met muren van stokken. Je kijkt er dwars doorheen. Binnen is, zo goed en zo kwaad als het gaat, een werktafel in het midden van het vertrek neer gezet. Er liggen planken op de grond en daar staan ook een paar bijenkasten. Mooie KTB's zo te zien. Ze worden hier gemaakt. Met behulp van enkel een zaag, hamer, meetlint en een schaaf komt men tot een goed product. Het hout moet worden ingekocht vanuit het westen van Oeganda. Het is, voor hier, zacht hout dat goed te bewerken is. Mooie brede planken

van een houtsoort dat in dit deel van het land niet voorradig is. Het gebrek aan hardheid wordt gecompenseerd door de verflaag waarmee de buitenkant wordt voorzien. De kasten zijn tevens goed afsluitbaar vanwege de honingdas. In de praktijk kunnen vijf kasten per dag gemaakt worden. De mannen zijn opgeleid door Green en White, een

firma die zich toelegt op bijenhouden in de breedste zin van het woord. Een trainingsdag wordt aangeboden voor ong. 40 euro per dag. Die training heeft plaats gevonden in Amudat. Voor heel goede prijzen (ong. 7000 USG per kilo wordt de honing door genoemde firma afgenomen. Het zijn imkers die bekend zijn met de traditionele werkwijze. Ook wordt honing afgezet in Kenya omdat men daar, voor het biologische karakter hiervan, meer betaalt. Traditioneel worden hier door vrouwen geen bijen gehouden. Op dit moment maken echter al 12 vrouwen deel uit van de groepen en is een vrouw ook voorzitter van een groep. Er zijn hier twee groepen van 20 mensen. De bijenstand, verderop, aan de overkant van de weg is ook hier (gelukkig) gelegen in de buurt van water. We worden uitgenodigd een kijkje te nemen bij de bijen. Wat opvalt is dat de kasten keurig verzorgd en gespreid zijn

geplaatst. Wel wijzen we op de ondergrond die veel beter schoongemaakt moet worden. Terwijl het gezegd wordt geeft men aan dat men dit eigenlijk wel weet. Leuk is dat men zelf ook durft te experimenteren. Er is een kast heel hoog geplaatst (niet handig als je die moet nakijken) maar met het doel om te kijken of deze nu sneller bevolkt wordt dan een laaggeplaatste kast. Men denkt in goede jaren 20 á 25 kilo per oogst (3x per jaar) te kunnen binnen halen. Dat lijkt ons een iets te optimistische gedachte. Ook imkerteknisch heeft men al e.e.a. in de praktijk gebracht. Zo is een volk samengesteld vanuit een ander volk. Zo hoeft men niet te wachten op een zwerm en kan men, in principe, alle kasten voorzien van bijen.

Alle bijenkasten en volken behoren toe aan de groep. De opbrengst van de honing gaat in een gezamenlijke kassa. Daar kan ook, tegen rente, uit geleend worden. Aan het eind van het jaar wordt de opbrengst verdeeld. De groep heeft eigen regels. Er kunnen geen nieuwe leden bij komen. Wel wil men anderen helpen bij het opstarten van een nieuwe groep en willen ze hulp bieden bij het houden van de bijen. Ook hier, zeker bij een groepslid die veel meer in zijn mars heeft, is het besef van eigenaarschap aanwezig. Ze zijn zichtbaar trots op wat hier gebeurt, zeker als we het suikergehalte in de honing meten met de refractometer en zeggen dat met

een gehalte van 81,6% en een prima smaak (zonder rooksporen) ze in staat zijn om een kwalitatief goed product te leveren. Als een kleine beloning laten we een eenvoudige kap en een paar handschoenen achter. Op heel het ZBA team maakt de Kaishom groep een heel goed indruk waar iedereen blij van wordt.

7.5. Bezoek VSLA groep in Karita

Midden in het dorp, onder een prachtige Tamarinde boom, komt een spaar- en leengroep bij elkaar. Ze zijn dit jaar als groep gestart. De groep (20 personen) heeft een bestuur dat uit drie mensen bestaat. De enige man in de groep fungeert als

secretaris. Ook deze groep heeft zijn eigen regels. Allereerst wordt de presentielijst opgelezen. Wie te laat of niet aanwezig is moet een boete betalen. Allereerst wordt, volgens aanwezigheid, afdracht gedaan aan het “welfarefonds”. Minimaal wordt 500 USG ingelegd. Vervolgens kunnen voor 2000 USG per stuk aandelen worden gekocht. De mevrouw van de “Singer” legt opvallend veel in. De zaken gaan dus inderdaad

goed. Alleen aan andere leden van de groep wordt geld uitgeleend. Van te voren wordt het doel bekeken en gekeken naar de kredietwaardigheid van de lener. Dit bepaalt de hoogte van het leenbedrag. Het is vooral bedoelt om een “boost” aan het eigen bedrijf te geven. Op dit moment is er 2.000.000 USG in kas. Eigen inbreng is altijd noodzakelijk. Door ZOA is de kluis, het kasboek en de calculator beschikbaar gesteld. Aanvankelijk op huurbasis, maar als het goed gaat functioneren mag men deze houden.

7.5.1. VSLA groepen

Een Spaar- Leen Vereniging van een dorp (Village Savings and Loan Association) bestaat uit een groep mensen die samen sparen en kleine leningen geven. Meestal wordt na een jaar de winst op de leningen uitgedeeld aan de leden. Het doel is om op eenvoudige wijze geld beschikbaar te stellen omdat er geen verdere financiële diensten ter beschikking staan. Er is hier immers geen bank. De opzet is transparant, gestructureerd en democratisch en zelfs het minst geletterde, het minst invloedrijke lid van de groep kan begrijpen en vertrouwen wat er gebeurt. De groepen houden vaak jaarlijkse bestuursverkiezingen. Dit om de deelname van een ieder aan te moedigen en te voorkomen dat één iemand te dominant wordt. De rol van elk bestuurslid is duidelijk omschreven. Men ontmoet elkaar wekelijks en de leden sparen door middel van aandelen. De prijs van een aandeel wordt vaak bepaald door de groep. In sommige groepen koopt iedereen een zelfde aantal aandelen (groep die we morgen

nog zullen zien) terwijl in andere groepen het aantal vrij is. (groep in Karita) Door vaak met kleine bedragen te sparen wordt er toch een hoeveelheid spaargeld opgebouwd dat een garantie voor het huishouden kan betekenen. Vaak wordt ook afgesproken dat tot drie keer de eigen inleg geleend kan worden. Een lening is voor een bepaalde tijd b.v. drie maanden en kan vaak vrij worden terugbetaald tegen een van te voren vastgestelde rente. De groep in Karita heeft ook een Welfare Share Fund, een sociaal fonds. Het biedt de leden een bepaalde vorm van verzekering. Het kan gebruikt worden

bij een begrafenis, bij ziekte, bij een viering etc. Het sociaal fonds is niet bedoeld om te groeien maar wordt afgestemd op de elementaire levensbehoeften. Het wordt aan het einde van een jaar ook niet uitgekeerd maar blijft beschikbaar voor de groep. Elke vergadering wordt keurig bijgehouden in een kasboek wat wordt ingelegd en wat aanwezig hoort te zijn. Er is een kluis met drie hangsloten. De sleutels zijn bij leden van de groep die geen

bestuurslid zijn. Het zorgt ervoor dat er buiten de bijeenkomsten niet gemanipuleerd kan worden. Aan het eind van een jaar wordt de ingekomen rente verdeeld onder de leden op basis van het bedrag dat elk lid heeft ingelegd. Dit versterkt ook het vertrouwen van de leden. Het laat zien dat het geld veilig en dat het systeem winstgevend is. Dit is ook het moment dat leden de groep kunnen verlaten en dat er nieuwe leden kunnen worden aangenomen. Leden die doorgaan bepalen zelf wat hun opname van hun gespaarde geld is en kunnen zelf aangeven wat zij willen inleggen voor de volgende periode. Zo blijft er een bruikbare hoeveelheid geld in kas. Op dit moment kan ook bv. de bijdrage aan het Sociaal Fonds opnieuw worden vastgesteld, de koers van een aandeel worden aangepast, evenals de rente. Tijdens de tijdsduur van een nieuwe periode kan dit niet worden gewijzigd.

7.6. Optreden

In het schemerduister van de avond krijgen we nog een optreden van een groep dames die, gestoken in Pokot dracht, rijk versierd met kralenkettingen, een aantal dansen voor ons opvoeren. Deze dansgroep heeft een bijzondere samenstelling omdat de leden allen in meer of mindere mate in allerlei verbanden betrokken zijn bij de samenleving in Amudat. Het westerse gezelschap werd, letterlijk, meegesleept in de "Pokot polonaise". In alles komt ook de blijchap voor de aangeboden hulp naar voren. De geit die vandaag al aan de boom stond vastgebonden wordt vervolgens op vakkundige wijze op de barbecue geroosterd. Eigenlijk heel bijzonder dat er de volgende dag helemaal niet gemekkerd wordt.

8.0 Dinsdag 22 oktober

8.1. Bezoek overheid

Na het ontbijt gaat Gerrit met Martin en Gerrienne Pennings (Gerrienne is Program Advisor bij de ZOA en als zodanig begeleidt ze ons deze week vanuit Kampala) , naar het overheidsgebouw van de lokale overheid voor een beleefdheidsbezoek aan de Resident District Commissioner. Het zijn vooral beleefdheidsbezoekjes die afgelegd worden als er gasten zijn op de compound. Hij prijst in alle toonaarden de aanwezigheid van ZOA en de werkzaamheden in het gebied. Naast onderwijs wordt de beschikbaarheid van water als enorm belangrijk ervaren. Met de overheid zijn van tevoren duidelijke afspraken gemaakt. Hij geeft een toezegging dat er dit jaar nog 22 leerkrachten zullen worden aangesteld. Groot probleem is dat er heel weinig onderwijzers zijn die de taal van de Pokot beheersen.

8.2. Bezoek VSLA groep

Deze groep, die net buiten de plaats Amudat bijeenkomt, bestaat alleen uit vrouwen. Ook hier worden we uitbundig ontvangen met gezang waarin we het woord ZOA telkens horen terugkomen. Zoals te verwachten is heeft ook deze groep eigen regels opgesteld. Wie geen aandeel koopt krijgt een boet evenals diegenen die niet aanwezig zijn. Het hoofddoel van de groep is om voldoende geld bij elkaar te brengen om de kinderen naar school te laten gaan. God wordt gedankt voor het werk van Paul en Dominique. Beiden werken voor de ZOA in Amudat. Het werk van Paul is vooral gericht op het praktische veldwerk (bijenteelt en tuinbouw) terwijl Dominique zich voornamelijk

met de sociale aspecten bezig houdt. De vrouwen geven aan dat ze allen christen zijn en (!) geen alcoholist. Het is mooi om te horen dat alle kinderen van deze vrouwen ook werkelijk naar school gaan in ieder geval naar de Primary School. Geld wordt verdiend met het verkopen van (warm) voedsel, vooral op de zaterdagen als er veemarkt is in Amudat. Er zijn dan veel kooplieden van ver die graag komen eten. Er wordt veel samengewerkt. Daarnaast wordt er suiker verkocht in de

omgeving. Dit wordt ingekocht in een grote baal en overgepakt in kleinere verpakkingen. Van de opbrengst worden vooral dagelijkse behoeften gekocht.

Dit jaar is de groep op 24 juni gestart en er zit momenteel 500.000 USG in kas. Een opmerkelijke verschil met de groep van gisteren. Dit is te verklaren uit het feit dat bij de groep van vandaag elke keer slechts één aandeel kan worden gekocht. Wel is ook hier een Welfare Share Fund. Zoals gezegd participeren mannen niet in deze groep. De vrouwen zouden graag willen dat dezen zouden integreren en hun deel zouden inbrengen. Verteld wordt dat het geld van de mannen opgaat aan alcohol en daarnaast

dat de opvatting van de mannen is dat als vrouwen geld krijgen het respect voor de man verdwijnt.

Voor we vertrekken hebben ze toch nog een dringende vraag. Kan ZOA niet bemiddelen bij de overheid om een vaste standplaats te regelen om op de zaterdag bij de markt te kunnen staan? Dominique geeft aan dat er gekeken gaat worden wat mogelijk is. Wij denken dat er wellicht aan een mobiele kookgelegenheid gedacht zou moeten worden. Paul denkt eraan om deze groep ook mee te laten doen met het bijenteelt project. Men moet dan wel de eigen kasten betalen. De locatie is gunstig en ook dicht bij de rivier.

8.3. Bijzondere ontmoeting

Terwijl we afscheid nemen van de VSLA groep komt een vrouw aangelopen die we eerder hebben ontmoet en die in het verleden al diepe indruk op velen maakte. Rebecca, een vrouw die voorheen meisjes besneed is met haar kleindochter een injectie wezen halen op de medische post in Amudat. Het is één van de kinderen die door haar wordt opgevoed omdat haar dochter is overleden. Veel meisjes en vrouwen overlijden door complicaties die optreden direct na zo'n ingreep of later bij de geboorte van een kind. Toen zij hoorde dat er buitenlands bezoekers waren is ze ons gaan zoeken. Zij is ook één van de vrouwen die zich aangesloten heeft bij de groep van negen vrouwen die het besnijdenis mes hebben weggelegd. Binnen het vorige project zou dit een bijzondere groep bijhouders worden. Het lukt haar echter niet om op een goede wijze te participeren en omdat ze er heel slecht voorstond en voor haar kleinkinderen moest zorgen, is er een tijdlang een kleine maandelijkse ondersteuning gegeven door WimRob die het project zou begeleiden. Inmiddels is WimRob helemaal uit beeld verdwenen bij de bijenteelt projecten in Amudat. Was Rebecca in vorige ontmoetingen een vrouw die een gelaten indruk maakte, nu zien we iemand die straalt van blijdschap en energie. Mooi om te zien hoe mensen ten positieve kunnen veranderen.

8.4. Bezoek school in Kapetawoi

Na een lange, modderige reis, waarin we zelfs vast komen te zitten komen we in Kapetawoi dat richting Karita, onder aan de voet van Mount Kadam, is gelegen. Verder weg van de bewoonde wereld lijkt niet te kunnen.

De school wordt bezocht door 171 jongens en 179 meisjes. Door de Zoa worden drie leerkrachten bekostigd. Er wordt één leerkracht betaald door de overheid en drie door de lokale gemeenschap. Binnen het onderwijs team zijn twee vrouwen aanwezig. Pas een maand geleden is er een directeur aangesteld, ook vanuit de overheid. Sinds kort is de school geaccrediteerd d.w.z. er is aantoonbaar bestaansrecht en daarnaast moet

er flink gelobbyd worden. Vorig jaar hebben 1000 scholen in heel Uganda een accreditatie aangevraagd bij het ministerie van onderwijs. In Oeganda is de vrouw van president Museveni de minister van onderwijs. Gelukkig neemt Amudat een bijzonder plekje bij haar in. Van die duizend scholen hebben er 23 een toewijzing gekregen waarvan 14 in Amudat. Hierbij zijn de 9 “ZOA scholen”. Heel bijzonder! Dit betekent ook dat ZOA in de toekomst niet meer hoeft te zorgen voor de salarissen van de leerkrachten.

Punt van zorg blijft dat er in heel het district Amudat voor alle scholen slechts 6 leerkrachten zijn die de Pokot taal spreken. Men zal fors moeten insteken op het opleiden van “local teachers” want de groepen 1 t/m 4 horen les te krijgen in de eigen taal. De rest van de Primary School krijgt dan les in het Engels.

De school heeft 6 klassen en één “nursery” (opvang voor de allerkleinsten). De 7e groep van de Primary School is er nog niet. Hier zullen dan in de toekomst de eindexamens worden afgenomen. Ook hiervoor moet de school nog geregistreerd worden. Na deze school zijn er twee scholen voor vervolgonderwijs waar de kinderen naar toe zouden kunnen. Ook is de technische school in Nakapiripiriet een mogelijkheid maar dan moet je wel intern. Op deze school komen 221 kinderen uit de omgeving. Er blijven 132 kinderen intern. Het curriculum (leerplan) is de eerste drie jaar thematisch en vervolgens wordt alles uitgesplitst tot op de les. Van de ouders verwacht men een bijdrage in de leermiddelen en het onderhoud van de schoolomgeving. Tot juni werd alles door de ouders betaald maar na de accreditatie betaalt men nog maar 6000 USG voor health secure en 10.000 UAG voor de leerkracht per trimester. Het uniform moet men zelf aanschaffen. Niet betalen betekent hier gewoon niet naar school. Opvallend is dat er heel weinig kinderen aanwezig zijn. Dit zou komen door het feit dat het bijna einde eerste trimester is en de kinderen dan een examen moeten afleggen. Ook dat moet worden betaald en dat is voor veel ouders een probleem. Volgens de directeur is het omdat ze opzien tegen het nationaal examen. Het examengeld kan betaald worden door ZOA. Een leerling kan drie keer blijven zitten. Wordt één vak niet gehaald dan mag je vaak toch wel even door.

Ongeveer één vierde deel van alle ongeveer 28000 kinderen in Amudat bezoekt een

school. Men verwacht dat deze school nog kan groeien naar 500 leerlingen. Dat zou weer een derde uitbreiding van het gebouw betekenen na de start in 2015.

Gevraagd naar de wensen geeft men aan dat een toilet voor de leerkrachten wel heel belangrijk is. Daarnaast een slaapzaal voor de jongens. Deze school participeert ook binnen het Pharos project dat de komende jaren gaat “draaien” o.l.v. ZOA met als doel binnen vijf jaar alle kinderen naar school te krijgen.

Omdat er dikke, donkere wolken komen opzetten moeten we ons bezoek min of meer af breken. Niet nadat we nog een aantal nuttige spullen hebben afgegeven in de verschillende groepen. Gelukkig houden we het nagenoeg droog want de weg kan niet een nog grotere modderpoel worden.....

8.5. Laatste bezoek aan Amudat

We kunnen niet vertrekken voor dat we de “shop” van Clara hebben bezocht. Zij is de afgelopen dagen , ingehuurd door ZOA, met ons mee geweest om te tolken. Zij heeft een winkeltje waar ze diergeneesmiddelen verkoopt. Dat ze een “slimme” dame is hadden we al gemerkt maar dat blijkt ook nu. Ze heeft een keurig verzorgde boekhouding waarin zelfs per dag de inkomsten en uitgaven worden bijgehouden. Zo valt direct op dat de zaterdag (veemarkt) voor haar een topdag is. Zij heeft de winkel helemaal zelfstandig opgezet en nooit geen deel uitgemaakt van een groep. Op de momenten dat er geen klanten zijn maakt ze van kleine kraaltjes kettingen die vandaag, door ons bezoek, direct verkocht worden.

8.6. Evaluatiegesprek

Voordat we aanschuiven aan de avondmaaltijd vindt er nog een evaluatiegesprek plaats met Martin.

8.6.1. Tuinbouwproject.

In de tuinen van Nabokotom (bij Peter) en Kanyangareng viel ons een aantal zaken op zoals het vele onnodige waterverlies bij de pompen omdat een afdichting niet meer in orde was en er bij gebrek aan een goede slangenklem veel water niet op de plaats van bestemming kwam. De solarpomp was, in de eerste tuin, twee jaar geleden aan de groep geschonken. Vervolgens heeft er nooit meer onderhoud plaats gevonden.

Ons voorstel in deze is een soort leaseconstructie te bedenken. De pompen blijven van ZOA en de mensen betalen een bepaald bedrag per maand voor huur en onderhoud. Dat blijkt niet eenvoudig te zijn omdat ZOA afspraken heeft met andere NGO's waarin dit soort constructies niet worden toegestaan.

Daarnaast moeten we iemand vinden voor het technisch onderhoud. Dat zou b.v. een bromfietsmonteur kunnen zijn maar nog beter iemand die zich in Amudat vestigt nadat een opleiding voor specialist in solarpumps en sproeitechnieken heeft gevolgd. Nu moet alles worden opgestuurd naar Mbale.

Martin geeft aan dat men het eigenaarschap probeert te bevorderen door de eigen bijdrage op te schroeven. De eigen inbreng die werd gevraagd van 20% is inmiddels al opgelopen naar 40 en 60% en zal de komende jaren alleen maar meer worden. Hij geeft toe dat het een goed idee is om de pompen hier te laten repareren. Degene die de pompen gaat onderhouden zou ook de boorgaten kunnen maken. Professionele bedrijven hebben nog geen enkel belang bij Amudat. Die zitten o.a. in Mbale en Moroto. Hier worden de pompen nieuw verkocht met vijf jaar garantie en zonder service. Gesteld wordt dat het ZBA team hier in Nederland verder over zal brainstormen. Wellicht zouden de pompen zelfs in Nederland gereviseerd kunnen worden. Daar schep je echter geen werkgelegenheid in Amudat mee.

Practica gaat, zoals gezegd, nog een technisch rapport opstellen over de bevindingen die zijn opgedaan in de afgelopen week. Paul stelt dat de, onverwacht, natte tijd geen goed moment is geweest voor de proeven die zijn uitgevoerd. Heeft men grondwater of regenwater opgepompt? Wat gaat er gebeuren als het echt weer droog wordt? Ronald, de Oegandese partner van Klaas, zou in zo'n periode een keer moeten komen controleren. Eventueel zouden de boeren zelf een put kunnen boren. We denken dat we dit aan een "specialist" moeten over laten. De sproeiarm ("rainmaker") was nog een prototype. Nu hebben we nog twijfels over de functionaliteit. De druppelslangen, die nu al gebruikt worden, zijn voor hier prima. Een goed functionerende arm zou, vanwege de flexibiliteit en het feit dat deze veel goedkoper is, nog beter zijn. De druppelslangen zouden van de grond moeten omdat ze nu verstopt raken met zand. Er zijn twee groepen die een tricycle hebben aangevraagd. Ook deze moeten voortaan niet meer worden geschonken maar worden mede gefinancierd en daarnaast moet service worden gegarandeerd. Ook hier moet meer worden ingestoken op eigenaarschap.

8.6.2. Bijenhouden

De in het vorige project opgestarte projectgroepen moeten nog steeds worden gevolgd in het huidige project. Wordt er ook nog voldoende gemonitord? Echt concrete gegevens zoals b.v. honing opbrengst, aantal (bevolkte) kasten/ hives, deelnemers hebben we niet. Informatie en statistieken hierover ontbreken voor een gedeelte. Martin geeft aan dat dit toch vooral komt door gebrek aan menskracht en gebrek aan middelen om meer mensen aan te stellen. Heeft men dan niet een beetje veel hooi op de vork genomen om door één persoon te laten begeleiden? Gaan we door de grootte van de opzet de grip niet kwijtraken? Kwaliteit is vaak beter dan kwantiteit.

Die kwaliteit hebben we zeker gezien bij de door ons bezochte groep in Kaishom. Bij de groep in Jumbe hadden we, ook met de wetenschap dat men net is gestart, dit gevoel wat minder. Hier moet nog veel geleerd worden en wie gaat dat doen en dit begeleiden?

Overigens heel veel respect uitgesproken voor het zeer vele werk dat in het veld gebeurt. Het overbruggen van grote afstanden, zeker onder omstandigheden zoals afgelopen week, maakt een intensieve monitoring door één persoon ook bijna ondoenlijk. Toch hopen we iets meer concrete resultaten op papier te zien vooral ook over de opleiding die verzorgd moet worden. De keuze voor het gebruik van local hives is wellicht terecht maar “kost wel veel boomstammen”. Er moeten er nog 560 worden aangeschaft. Gelet moet worden op de doorsnee van de stam. Met een iets grotere doorsnede kan opmerkelijk meer honing worden gewonnen. Niet elke bijenwoning die we nu hebben gezien kan wat dit betreft de toets doorstaan. Kritisch zijn bij de aanschaf van materiaal blijft noodzakelijk. Zo waren de “toplatten” voor de KTB’s niet zelf gemaakt en moeten dus gekocht zijn. De maatvoering was echter slordig en varieerde van de noodzakelijke 3,2 cm zelfs naar 3,6 cm. Alle leden van de groepen die zelf één hive hebben gemaakt krijgen er één cadeau. In elke nieuwe groep wordt contributie betaald. Ook hier ter bevordering van het eigenaarschap.

8.6.3. Beginnende ondernemingen

We vragen of het misschien een idee is om Clara, in haar winkel met diergeneesmiddelen, ook geen zaad te laten verkopen. Het was een idee dat bij haar ook al aanwezig was en dat wellicht mede vorm gegeven kan worden door ZOA. We vragen ook of ZOA een goed woordje voor de VSLA groep wil doen voor wat betreft plaatsing op de veemarkt.

Dit laatste gaat Martin zeker opnemen bij de gemeente. In het laatste projectvoorstel is een opleiding voor 50 jongeren opgenomen. Hij stelt voor dat vijf jongeren in de gelegenheid gesteld worden om een vakopleiding te volgen tot "sproeitechnicus". Wellicht dat dit wel een duurdere opleiding is waardoor er nog minder dan vijfenveertig mensen opgeleid kunnen worden. Het moet immers allemaal passen binnen het beschikbare budget. Misschien moet er ook wel een solarpomp extra worden aangeschaft voor de opleiding. De groep gaat ter plaatse akkoord met dit voorstel van Martin.

Namens de ZBA groep bedankt Peter voor al het fantastische werk dat verricht wordt. Men moet echt niet blijven hangen in de soms kritische opmerkingen maar vooral doorgaan met het indrukwekkende, goede werk dat plaats vindt. We zijn ervan overtuigd dat er heel hard gewerkt wordt door Martin en zijn team. Duidelijk is te zien dat er zaken in beweging zijn gezet en de economische activiteiten toenemen. Gerriane wordt bedankt voor de coördinerende werkzaamheden in Kampala en persoonlijk voor haar informatie die ze de afgelopen dagen heeft verstrekt.

Ondanks dat het programma enorm op zijn kop gezet moest worden door de onverwachte weersomstandigheden mogen we terug zien op een geslaagd bezoek aan Amudat.

9.0 Woensdag 23 oktober

We maken de tocht naar Kidepo Valley National Park. Dat is een tocht van ongeveer 280 kilometer en, ondanks 80 kilometer geasfalteerde weg, toch wel een hele onderneming die een uur of zes in beslag neemt. Maar het is de moeite waard. Oeganda kent een groot aantal parken maar dit afgelegen, tegen de grens van Zuid Soedan, park wordt wel het spectaculairste genoemd. De meer dan 1400 vierkante kilometer aan flora en wilde dieren is in zijn geheel een schat aan natuur. Nergens anders in Oost Afrika vind je savanna's, bergen en een glooiende horizon en daarnaast rotsachtige formaties, kleine heuvels en panoramische uitzichten

Het gebied is de leefruimte van meer dan 80 diersoorten, waarvan er bijna 30 nergens anders op aarde voorkomen. Zo kun je er hyena's, cheeta's, de woestijnlynx en de minder bekende 'dikdik' (kleine antilope) in actie zien. Ook slingeren er verschillende soorten primaten door de bomen en zijn zwijnen en giraffes vertegenwoordigd in deze omgeving. Na de toch wel inspannende dagen in Amudat is het hier even heerlijk bijkomen in een prachtige lodge en tijdens schitterende safari's.

10.0 Donderdag 24 oktober

Na nog een prachtige ochtendsafari met weer heel veel blubber is het tijd om de koffers te pakken voor de terugreis. Dit keer per vliegtuig, rechtstreeks naar Entebbe. Met spanning hebben we op dit vliegtuig gewacht en even waren we bang dat deze niet zou kunnen landen omdat er een enorme wolkbreuk los barstte toen we stonden te wachten. Gelukkig was de onverharde startbaan dusdanig aangelegd dat het water goed kon wegstromen. Ik denk niet dat één van ons zo hard met de auto op zo'n baan zou durven te rijden. Wij hoeven dan ook niet op te stijgen..... alhoewel we alle indrukken nog wel een tijdje moet laten landen. Terug in Entebbe werden we weer verenigd met de vier mensen van de filmploeg die de afgelopen dagen goed werk in Nwoya hadden opgenomen. Tijd voor een biertje op de goede afloop!

Jan Bos

Lunteren, 12-11-2019